

2-TOM, 7-SON

MA'SULIYATLI OTALIK BO'YICHA ILG'OR XORIJIY TAJRIBALAR

I.A. Bakiyeva

*“Oila va gender” ilmiy-tadqiqot instituti
loyiha katta ilmiy xodimi, i.f.n., dos.*

Sh.A. Abdiraimova

*“Oila va gender ilmiy-tadqiqot
instituti ilmiy xodimi, mustaqil izlanuvchisi*

shakhnoza.abdiraimova@mail.ru

Annotatsiya. Ushbu maqolada, ma'suliyatli otalik bo'yicha ilg'or xorijiy tajribalar o'rganilgan. Jumladan: “Nigerdagi erkaklar maktabi”, Braziliyada jismoniy va haqoratli tazyiq-zo'ravonlikga barham berish, AQShda Oila kursi, AQShda hamshiralar oilasi hamkorligi, Gonkongda ijobiy otalik, UNICEFda dadalar maktablari kabi dastur va kurslar haqida qisqacha yoritilgan.

Kalit so'zlar. Masuliyatli otalar, otalar maktabi, erkaklar maktabi, oila, ijobiy otalik, onalar, hamshiralar oilasi.

Аннотация. В данной статье изучен передовой зарубежный опыт ответственного отцовства. Среди них кратко освещены такие программы и курсы, как «Мужская школа в Нигере», «Покончить с физическим и жестоким насилием в Бразилии», «Семейный курс» в США, «Партнерство семьи медсестер» в США, «Позитивное отцовство» в Гонконге, «Школы для пап» в ЮНИСЕФ.

Ключевые слова. Ответственные отцы, школа отцов, школа мужчин, семья, позитивное отцовство, матери, кормящая семья.

Annotation. In this article, advanced foreign experiences on responsible fatherhood are studied. Among them, programs and courses such as "Men's School in Niger", Ending Physical and Abusive Violence in Brazil, Family Course in the USA, Nurse Family Partnership in the USA, Positive Fatherhood in Hong Kong, Dad Schools in UNICEF are briefly covered.

Key words. Responsible fathers, school of fathers, school of men, family, positive fatherhood, mothers, nursing family.

Kirish. Xozirda dunyo mamlakatlari bo'yicha kundun-kunga oilaviy qadriyatlar o'zgarib bormoqda. Nikoh quruvchilarning ba'zilar bir-biri bilan munosabatlari, kelajakda farzand tarbiyasida qanday omillardan foydalanishlari muhimligi, oilani mustahkamlashda

2-TOM, 7-SON

nimalarga e'tibor qaratishi lozimligiga be'etibor bo'lib qolmoqda. Buning oqibatida oilada nozog'lom muhit vujudga kelmoqda, oilalar parokanda bo'lib bormoqda. Zamonaviy oilalar tobora kamroq farzand ko'rishni afzal ko'rmoqda.

Hozirda ayollar dunyoning mehnatga layoqatli aholisining yarmini tashkil qiladi va ko'plab mamlakatlarda ularga erkaklar bilan teng huquq berishga qaratilgan qonunlar qabul qilinmoqda. Biroq, ko'plab mamlakatlarda ayollarga nisbatan zo'ravonlik darajasi hali ham yuqori. Bolalar farovonligini ta'minlash sohasidagi vaziyat yaxshi tomonga o'zgarmoqda: ularning omon qolish darajasi oshmoqda, ta'lim olish huquqini amalga oshirish imkoniyatlari kengaymoqda. Shu bilan birga, dunyoning turli burchaklarida hali ham uyda, ko'chada, maktabda, bolalar bog'chasida va ish joyida zo'ravonlikka duchor bo'lgan bolalar ham bor.

Bundan tashqari, kuchli ijtimoiy-madaniy qarshilik tufayli yoshlar ham, kattalar ham uy yumushlari va bolalarga g'amxo'rlik qilish uchun teng mas'uliyatni qabul qilishni, shuningdek, jinsiy va reproduktiv salomatlik bo'yicha qarorlar qabul qilishda ishtirok etishni istamaydi. Erkaklar odatda ayollarga qaraganda ko'proq maosh olishlari erkakning asosiy vazifasi oilasini moddiy jihatdan ta'minlashdan iborat degan madaniy shartli, fikrni mustahkamlaydi. Kengroq nuqtai nazardan, ish joyida va kundalik hayotda gender tengsizligi rivojlanishiga erkaklik nima va erkak qanday bo'lishi kerakligi haqidagi g'oyalarni belgilaydigan ijtimoiy va madaniy me'yorlar yordam beradi. Ayollarning rolini pasaytiradigan va qarorlar qabul qilishda ishtirok etish huquqidan mahrum qiluvchi ijtimoiy-madaniy stereotiplarni o'zgartirish va pirovardida yo'q qilish, erkaklarning turmush o'rtog'i va bolalariga faol g'amxo'rlik qilishiga to'sqinlik qilish, ularning farovonligini sezilarli darajada yaxshilash uchun jamiyatning barcha darajalarida shoshilinch choralar ko'rish zarur.

Asosiy qism. Erkaklarning bola tarbiyasi va ona, bola, jinsiy va reproduktiv salomatlikdagi asosiy roli tobora e'tirof etilayotganiga qaramay, ko'pchilik hali ham farzand ko'rish, parvarish qilish va uy-ro'zg'or ishlarida ayollar mas'ul degan fikrni olg'a surmoqda. Albatta, ayollar qachon farzand ko'rishni, sifatli tibbiy xizmatdan foydalanishi, iqtisodiy mustaqillikka erishish huquqiga ega bo'lishi kerak, ammo bunda erkaklar ham ayollarning ittifoqdosh sifatida ishtirok etishi uchun ayollarga shunday sharoit yaratishi kerak. Oilaviy mas'uliyatni yanada adolatli taqsimlash uchun mustahkam poydevor yaratish uchun erkaklarni o'z farzandlarini zo'ravonliksiz tarbiyalashda teng mas'uliyatni o'z zimmalariga olishga da'vat etish kerak va ularni uy ishlarida, jinsiy va reproduktiv salomatlik masalalarida ko'proq ishtirok etishda rag'batlantirish kerak.

2-TOM, 7-SON

Erkaklarning oilaga g'amxo'rlik qilishda ko'proq ishtirok etishining afzalliklarini aytib bo'lmaydi. Bolalarga g'amxo'rlik qilish orqali erkaklar ular bilan kuchliroq va iliqroq aloqalarni o'rnatadilar. Uzoq muddatli tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, g'amxo'r va mehribon otalarning farzandlari boshqalarga qaraganda o'zlarini ishonchli his qiladilar, zo'ravonlikdan yaxshiroq himoyalanaadilar, kelajakda muvaffaqiyatli bo'lishadi va hayotdagi stressli vaziyatlarni osonlikcha yengishadi. Quyida oilada erkakning ma'suliyatini oshirish va farzand tarbiyasida ota-onalarning o'rnini mustahkamlash borasida o'tkazilgan ilg'or xorijiy mamlakatlar tajribalaini ko'rib chiqamiz.

“Nigerdagi erkaklar maktabi”. Niger Respublikasi — G'arbiy Afrikadagi davlat. Birlashgan Millatlar Tashkilotining Aholishunoslik jamg'armasi (UNFPA) olib borgan tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, erkaklarning o'z turmush o'rtoqlari ustidan nazorati va ta'siri ayollarning reproduktiv salomatlik xizmatlaridan foydalanishidagi asosiy to'siqlardan biri hisoblanadi. Bunga javoban, UNFPA tomonidan Nigerdagi erkaklar reproduktiv salomatlikni qo'llab-quvvatlashlari, ommaviy ishlarga jalb qilish uchun Erkaklar maktabi (Ecole des Maris) ni yaratdi. Unga erkaklar ixtiyoriy ravishda ishtirok etishadi va har oyda ikki marta reproduktiv salomatlikning o'ziga xos jihatlarini muhokama qilish hamda ushbu muammolarning jamiyat tomonidan maqbul yechimlarini topish uchun uchrashdilar. Erkaklar guruh yig'ilishlarida qatnashgandan so'ng, er-xotinlar munosabati va xulq-atvorida bir qancha ijobiy o'zgarishlar, jumladan, ayolining sog'lig'i bilan bog'liq muammolarni muhokama qilish istagi ortganligi haqida aytishdi. Ehtimol, bundan ham muhimi, maktabda ishtirok etgan erkaklarning ayollarida farzand dunyoga keltirish bo'yicha malakalari ko'proq bo'ladi. Shundan keyin, erkaklar maktabi (Ecole de Maris) tashabbusi boshqa mintaqa va mamlakatlarda ham ko'tarildi¹.

Braziliyada jismoniy va haqoratli tazyiq-zo'ravonlikga barham berish. *“Promundo”* va *“Save the Children”* tomonidan birgalikda ishlab chiqarilgan va Bernard van Leer jamg'armasi tomonidan qo'llab-quvvatlangan qo'llanma otalar, onalar va boshqa g'amxo'rlik qiluvchilarga farzand tarbiyasida ma'lumotlar va yordam beradi. Qo'llanmada bolalarga nisbatan jismoniy va kamsituvchi jazolardan foydalanishga qarshi bo'lgan ta'lim-tadbirlarini taklif qiladi².

AQShda oila kursi. AQShning Pensilvaniya (University of Pennsylvania) universitetida farzand tug'ilishini kutayotgan ota-onalar uchun kurs ishlab chiqildi. Kurs er-xotinlardagi oilaviy munosabatlarni yaxshilash va ma'suliyatli ota-ona tamoyillarini

¹ Дополнительная информация доступна по ссылке: <http://niger.unfpa.org/>.

² Дополнительная информация и скачивание руководства доступны по ссыл ке: <http://www.promundo.org.br/en/publications forprofessionals/>.

2-TOM, 7-SON

saqlashga qaratilgan. Olti haftalik dastur farzand tug'ilishdan oldin va tug'ilgandan keyin bo'lib, u 3 seansni o'z ichiga oladi. Kurs natijalari shuni ko'rsatdiki, onalar tug'ruqdan keyingi depressiyaga kamroq duchor bo'lishadi, 3 yoshgacha bo'lgan bolalarda xulq-atvor va hissiy muammolar kamroq bo'ladi³.

Shvetsiya va Sharqiy Yevropada Otalar maktabi ("Father Schools", «Папашколы»). G'arbiy va Sharqiy Yevropadagi hamkor tashkilotlar (jumladan, Shvetsiyaning "Erkaklar gender tengligi uchun" tashkiloti) tomonidan ishlab chiqilgan kurs bo'lajak otalar uchun mo'ljallangan bo'lib, ayollarga nisbatan zo'ravonlikni kamaytirish va ota-onalarning bolalar bilan munosabatlarini mustahkamlashga qaratilgan. Kurs gender tengligining ahamiyatiga va bo'lajak otalar o'z tajribalarini muhokama qilishlari, otalik ro'lini o'rganishlari uchun ishonchli muhit yaratishga asoslanadi. Guruhlarda ishlashda, erkaklar bir-birlari bilan ma'lumot almashishadi, bir-birlarini hissiy jihatdan qo'llab-quvvatlaydilar va otalik xatti-harakatlarining yangi modellarini yaratadilar. Kursda erkaklar, bolalarga nisbatan yomon munosabatda bo'ladi degan nomaqbul fikrni yo'q qilish uchun mo'ljallangan.

Onalarni o'qitish dasturi ("Mama's Club"), Uganda 2003-yilda boshlangan "Mama's Club" («Мамаклуб»), dasturi. OIV bilan kasallangan onalarni qo'llab-quvvatlash va OIVning onadan bolaga yuqishini oldini olish uchun jamiyatda qanday ishlash kerakligi haqida ma'lumot berish uchun mo'ljallangan dasturdir. Radio va televideniyaedagi muhokamalar, qo'shiq va raqslar orqali pedagoglar OIVga chalingan onalar duch kelayotgan kamsitishlar, tayziq va zoravonliklar haqida ishonchli gapirib, jamoatchilik e'tiborini ushbu muammoni oldini olishga qaratmoqda. Uning muhim tarkibiy qismi bu guruhdagi ta'lim faoliyati orqali erkaklarning munosabati va xatti-harakatlarini o'zgartirishdir. Guruhlar ham ota, ham ona qatnashishishi mumkin, unda o'qitilgan erkaklar keyinchalik boshqa guruhlar uchun trener va o'qituvchi bo'lib, erkaklarga OIV bilan yashayotgan ayollarning ehtiyojlari haqida ma'lumot beradi, ularni sheriklarini qo'llab-quvvatlashga va yanada mas'uliyatli ota-ona bo'lishga undaydi⁴.

AQShda hamshiralar oilasi hamkorligi. Ushbu dasturda hamshiralar oila hamkorligida, ayol homiladorlik davrida, bola 2 yoshga to'lgunga qadar uyga tashrif buyurish dasturidir. Dastur homiladorlikni samarali boshqarish orqali homiladorlik natijalarini yaxshilash, onalar salomatligi va bolaga g'amxo'rlik qilish bo'yicha bilimlarni oshirish, oilani rejalashtirish usullaridan foydalanishni ko'paytirish, onalarga o'qishni yakunlash va ish bilan ta'minlashga ko'maklashish maqsadida ishlab chiqilgan. Bo'lajak otalar hamshira tashriflari dasturidagi darslarning 51 foizida qatnashgan (ammo barcha

³ Дополнительная информация доступна по ссылке: <http://www.famfound.net/>

⁴ Дополнительная информация: <http://www.aidstarone.com/mama's club.>

2-TOM, 7-SON

tashriflarda otalarning atigi 5 foizi ishtirok etgan). Dastur oxirida ikkala ota-ona ham o'zlarining ota-ona rollarida o'zlarini yanada ishonchli his qilishganini aytishdi. Taxminan 58% onalar bolani otasi bilan bo'lishish uchun qo'shimcha materiallarni so'rashgan, chunki ular erkaklar ishtiroki foydali ekanligini his qilishgan⁵.

Gonkongda ijobiy otalik («Позитивное отцовство») dasturi. “Ijobiy otalik” dasturining maqsadi er-xotinlarda sheriklar tomonidan zo'ravonlikning oldini olishdir. Dastur otalarning o'z farzandlariga g'amxo'rlik qilish ko'nikmalarini oshirish, nizolardan qochish strategiyalarini o'rgatish va er-xotinda ishonchli muloqotni qanday o'rnatishni tushuntirishga qaratilgan 3 ta mashg'ulotdan iborat. Ushbu tadbirlar Gonkong sog'liqni saqlash tizimi tomonidan taqdim etiladigan xizmatlar bilan bog'liq. Dasturning ta'sirini baholash shuni ko'rsatdiki, mashg'ulotlarda qatnashgan juftliklar sog'lom muloqotni boshdan kechirgan, bolalarga g'amxo'rlik qilish qobiliyatiga ishonchi ortgan va tug'ruqdan keyingi depressiya holati pasaygan.

UNICEFda dadalar maktablari («Папашколы ЮНИСЕФ»), 2004-yilda UNICEF tomonidan o'tkazilgan tadqiqot shuni ko'rsatdiki, mintaqadagi respondentlar bolalar salomatligi va rivojlanishi haqida kam ma'lumotga ega. Javob bergan ayollarning ko'pchiligi emizishning afzalliklaridan bexabar edi. Otalar bu imtiyozlar haqida kamroq eshitdilar va bolalarini parvarish qilish bilan umuman shug'ullanmadilar. Ota-onalar bolalar bilan o'ynash, bolalarga o'qish va umuman ular bilan muloqot qilishning ma'nosini deyarli bilmadilar. Tadqiqot natijasida UNICEF tomonidan qo'llab-quvvatlanadigan bolalar rivojlanish markazlari farzand kutayotgan ota-onalarga dasturlarni taklif qila boshladi. Bir mintaqada tug'ruq paytida erkaklar soni 4% dan 75% gacha ko'tarildi [UNICEF]. Dastur doirasida farzand kutayotgan otalar tug'ilishdan oldin olti-etti marta va tug'ilgandan keyin bir yoki ikki marta 2 soatlik guruh mashg'ulotlarida qatnashdi. Dastur quyidagi maqsadlarni ko'zlagan edi: faol ota-onalik muhimligini anglash, chaqaloq tug'ilishiga tayyorgarlik ko'rish, ota-ona ta'tillaridan foydalanishni targ'ib qilish, emizishni qo'llab-quvvatlash, bola rivojlanishi bo'yicha ota-onalarning bilimini oshirish, bolalar huquqlarini himoya qilish va ayollarga nisbatan zo'ravonlikning oldini olish⁶.

Xulosa. Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, har bir davlatning o'z mintalitetidan kelib chiqqan holatda ma'suliyatli otalikni o'rnini oshirish zarur. Bunda asosiy e'tiborni xomiladorlik paytidan boshlash kerak. Masalan farzand ona qornida rivojlanayotgan davrida

⁵ Дополнительная информация: <http://www.nursefamilypartnership.org/>.

⁶ Дополнительная информация: http://www.unicef.org/ukraine/reallives_12082.html

2-TOM, 7-SON

barcha narsani his qiladi, shuning uchun bo'lajak otalar turmush o'rtog'ining reproduktiv, jismoniy, ruhiy salomatligiga alohida e'tibor berishi lozim. Onaga bo'lgan ma'suliyat bolada shakllanadi. Bolalarga ma'suliyat bilan qarashni oshirish uchun birinchi navbatda erkaklar va ayollar o'rtasidagi tenglikni mustahkamlash zarurdir. Bunga ijobiy nuqtai nazar bilan qarash zarurdir. Shunda nafaqat oilada otaning masuliyati oshadi balki oilalarda sog'lom muhit shakllanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Fatherhood Institute. (2007). Fatherhood Institute Research Summary: Fathers Attending Births. United Kingdom: Fatherhood Institute. Retrieved from http://www.fatherhoodinstitute.org/2007/fatherhood_instituteresearchsummary_fathersattendingbirths/.
2. Save the Children (2005). Ending Physical and Humiliating Punishment of Children — A manual for action. Stockholm: Save the Children Sweden and the International Save the Children Alliance.
3. World Health Organization. (2005). Addressing violence against women and achieving the Millennium Development Goals. Geneva: World Health Organization. http://www.who.int/gender/documents/women_MDGs_report/en/index.html.
4. Teitler, J.O. (2001). Father involvement, child health and maternal health behavior. *Children and Youth Services Review*, 23(4/5), 403–424.
5. Nock, S. and Einolf, C.J. (2008). The One Hundred Billion Dollar Man: The Annual Costs of father absence. National Fatherhood Initiative.
6. Дополнительная информация и скачивание руководства доступны по ссылке: http://www.promundo.org.br/en/publications_forprofessionals/.

